

27. Поп Д, Поп И. Путешествие по архитектурным памятникам Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2007. – С. 17.
28. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси... – С. 319.
29. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 232.
30. Pop I. Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury... – S. 61.
31. Raušer A. Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. // Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – S. 62, 63.
32. Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint – Germáin – en- Laye dne 10. zaří 1919. // Zbírka zákonů a nařízení státu Československého. – 1921. – Častka 134. – S. 2301 - 2215.
33. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 283 – 284.
34. ДАЗО.–Ф.29.–Оп. 3.– Спр. 595. – Арк. 28.; Бенедек А.Ш. Рисины, gens fidelissima. – Ужгород, 2001. – С. 115.; Česko – slovenská historická ročenka. 1997. Brno. S. 9.
35. Бисага Ю. Роль внутрішніх і зовнішніх факторів в утворенні першої ЧСР. – Ужгород, 1997. – С. 106.
36. Нариси історії Закарпаття. Т. II. – Ужгород, 1995. – С. 294.
37. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 286-287.
38. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси... – С. 190.
39. Pop I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech... – S. 398-399.
40. Копчак В. П., Копчак С. И. Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое исследование. – Львов, 1977. – С. 70.
41. Химинець В. Химинець О. Особливості соціально-економічного розвитку Закарпаття в ХХ ст. // Закарпаття в складі Чехословаччини. – Ужгород, 1999. – С. 147.
42. Кабузан В. М. Украинцы в мире. Динамика численности и расселения. 20-е XVIII века – 1989 год. Формирование этнических и политических границ украинского этноса. – М., 2006. – С. 563.
43. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К., 2003. – С. 365.
44. Копчак В. П., Копчак С. И. Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое исследование... – С. 37.; Кабузан В. М. Украинцы в мире... – С. 563.

Н.Л. Титаренко

ШЛЯХТИЧІ КОЖУХОВСЬКІ - УЧАСНИКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

У XVII столітті козацтво виступило визначним ідеалом справедливого вирішення політичних, соціальних і релігійних проблем, виразником і захисником давніх мрій і сподівань всього народу. На визвольні змагання з Річчю Посполитою, його надихала духовна еліта, що захищала православну віру як головну умову збереження українського народу. Відбулось об'єднання інтелектуальної еліти і військової сили на платформі боротьби за політичне, соціально-економічне і релігійне виділення українських земель в межах Речі Посполитої.

Історична реконструкція Української козацької держави потребує врахування не лише подій національно-визвольної війни, але й ретельного вивчення участі в ній представників української шляхти. Адже вивчення політико-культурної взаємодії правлячої старшини за часів Хмельниччини дає змогу визначити ідейно-політичний зміст навичок до її законної стабільної влади, що надає порядку і значення суспільно-політичному життю держави й дозволяє його носіям створити глибинні передумови та моделі їхньої політичної поведінки та свідомості.

Принагідно зазначити, що найбільш актуальним залишається вивчення позиційних орієнтирів покозаченої української шляхти щодо державних та національних аспектів діяльності. Вагоме місце у дослідженні персонального внеску шляхетських родин у справу становлення Української козацької держави посідають наукові праці В. Модзалевського, В. Липинського, Д. Дорошенка, Ю. Мицика, Н. Яковенко, Г. Милорадовича, В. Сергійчука, В. Кривошеї, В. Смоля і В. Степанкова та інших.

У вивченні життєпису відомих і шанованих шляхетських родів Київщини і Брацлавщини помітного поступу знавала генеалогія роду Кожуховських. Однак особливої уваги заслуговує дослідження участі представників цього роду в історії Гетьманщини, адже саме один із Кожуховських, виходець із славного українського шляхетського роду, полковник в подальшому очолив посаду генерала гетьманського війська.

Бояри Кожуховські згадуються в реєстрах брацлавських сторожових прикордонних загонів першої половини XVI ст., як представники тих галицьких, подільських чи мало польських родин, котрі з часом осідали на Брацлавщині й Київщині, щільно перемішуючись з місцевою шляхтою. Н.Яковенко, провівши детальний аналіз джерел, зазначає, що навіть у

.....
переддень Хмельниччини, тобто з появою тут заселених чималою масою дрібних державців-поляків латифундій не могло й бути мови про визначальну роль «польського плуга». Адже Брацлавщина в цей час формально належала до Волинської землі, однак і за типом організації внутрішніх відносин, і за складом панівного прошарку була тісніше пов'язана з Наддніпрянщиною, на що вказують персоналії багатьох з боярських родів [1, с. 238, 150].

Недостатньо зрозумілими, на наш погляд, залишається землеволодіння дрібної васальської шляхти, пов'язані з переміщенням традиційних ленників (на константність їхнього володіння вказують самі прізвища, пов'язані з назвою населеного пункту: в у селі Кожушках (ленники Кожуховські) [1, с. 264].

У 1617 р. Петро Кожухівський, сплативши Костянтину Виговському 200 польських злотих, взяв у заставу Вигов [2, с. 349].

Згодом вже у 1630 році в с.Угли (Кожухівка) бачимо імена Каспера, Пилипа, Василя, Семена, Олександра Кожуховських і їхньої сестри Матуші, заміжньої за Петром Пекарським. У 1643 році Ясліковським подано зиск на Петра Кожуховського за його наїзди на с. Березки [2, с. 214].

У Марини Кожуховської с. Остропаштя було «розорено и хлеб забран, так что нечем білозасеять поля 1649 г. ... чрез панов Скрешовского, Шаблевского и Карського ротмистров хорогвы аоеводы Краковского» [3, с. 42].

Наприкінці ж XVII століття серед власників с. Кожухівки були Виговські, Кожуховські, Ходоковські, Васьковські, Гашинські, Угловські, Волковські.

Оскільки до переліку козацько-старшинських родин, представники яких пішли з Мазепою можна віднести Кожуховських. Комонний полк Юрія Кожуховського чисельністю близько 150 чоловік на початку XVIII століття підтримав гетьмана Івана Мазепу [4, с. 243].

Козацькій старшині, яка опинилась в опозиції: «...всякі амнестії припинились і всіх, хто явився прохати прощення, арештовувано й вивожувано на Сибір. Така доля зустріла генерального суддю Чуйкевича, генерального осавула Максимовича, полковників Зеленського, Кожуховського, Кандибу, Покотила, Гамалію й цілу низку інших старшин. Усі маєтності мазепинців конфісковано, й з цього земельного фонду цар щедро нагороджував тих, хто показав йому в цей критичний час свою вірність [5, с. 162].

Кожуховські-Ференсбахи — козацько-старшинський рід, що походить від Петра Кожухівського (серед. — 2-га пол. 17 ст.) — полковника піхотного охочого (1677—1678) та компанійського (1689—1693) полків. Його сини — Григорій Петрович (р. н. невід. — 1695) — топальський сотник Стародубського полку (1694—1695); Йосип Петрович (р. н. невід. — п. перед 1724) — стародубський полковий хорунжий (1692); Юрій Петрович (р.н. і р.с. невід.) — компанійський полковник (1708), прихильник І. Мазепи, засланий 1710 р. разом з іншими мазепинцями до Архангельська. Брати Кожуховські-Ференсбахи не залишили нащадків чоловічої статі, тому рід згас. Частина їх родових маєтків через близьке споріднення отримали в спадок представники роду Якимовичів, які взяли також прізвище згаслого роду та почали називатися Якимовичами-Кожухівськими та Якимовичами-Кожухівськими-Ференсбахами.

За однією з версій, рід Кожуховські-Ференсбахи походив від відомого російського роду Кожиних, заснованого на початку XV століття шведом Юрієм Бахти-Францем на прізвисько Фаренсбах. Генеалог В. Модзалевський виводив родовід Кожуховського від кашинських дворян Кож, предки яких переселилися до Московії «из Свеи» [6, с. 386-388].

Під час національно-визвольної війни середини XVII століття до повстанського війська Хмельницького вступили шляхтичі Кожуховські з хмельницької околиці. Поблизу Хмельника й дотепер збереглося с.Кожухів (Латинського району Вінницької області), що дозволяє ототожнити брацлавських Кожуховських із тими, котрі подалися до гетьмана Української козацької держави.

Революція 1648 року вибухнула на цілій етнографічній території українського народу, якраз бід оглядом територіальним відбувалася у двох смугах, що перебували в цілком різних економічних і політичних умовах. Смуга перша, південно-східна, становить козацьку територію – воєводства Київське, Брацлавське, Чернігівське і частиною Подільське, – де від віків колонізаційна лихоманка, де життя перебуває в стані постійних бурхливих змін: внутрішнього невдоволення й безупинної боротьби з зовнішнім ворогом (насамперед із татарами) – і смуга друга, північно-західна, яка охоплює українські землі, що не підлягали колонізаційним перетрубаціям, де життя вже уклалося в окреслені, постійні, віками вироблені

форми – ціла Червона Русь, Підляшшя, воєводства Волинське і Берестейсько-Литовське [7, с. 97].

Якщо в цій другій смузі повстання прийняло форми національно-релігійної боротьби, сполученої з народною революцією, підсичуваною з півдня козацтвом, то в першій смузі, де знаходилося властиве його вогнище, повстання має, крім згаданих прикмет, характер соціально-економічної і політичної боротьби між козацькою верствою та «окраїнними магнатами» і підтримуючою їх Річчю Посполитою. Справжня шляхта, яку тут маємо на увазі – тобто привілейоване, «уроджене» лицарство й різні категорії півпривілейованої, середньої і дрібної шляхти, що титулюються «шляхетними» і володіють одним або кількома селами, – займає в обширі чотирьох південних воєводств між цими двома ворогами, які борються не на життя, а на смерть, становище посереднє, своїми вищими прошарками притикаючись до латифундій і магнатів, а нижчими зливаючись цілковито з козацькою братією. Повстання 1648 р., в якому не могло бути байдужих і нейтральних, цю середню верству розколело на два ворожі табори, які себе завзято взаємно поборювали.

Цілковите роздвоєння української шляхетської верстви на козацькій території, яке почалося національною боротьбою, поглибилося і завершилося розбіжністю економічних і соціально-політичних інтересів.

Відносно козакуючої (покозаченої) шляхти вказує на спільність її інтересів, не лише національних, але й економічних, з інтересами козацтва, а також антагонізм не тільки національний, але й соціально-політичний у відношенні до магнатів, а послідовно і до Речі Посполитої [7, с. 99].

Дійсно, верхівка українського суспільства значно змінилася. Покозачена українська шляхта, яка приєдналася до повстання, і козацька старшина зайняли провідне місце в соціальній структурі суспільства. Поступово в козацькій державі сформувалася провідна верства, яка набула рис еліти. Констатуючим фактом є те, що в руках елітної верхівки зосереджувались цивільна та військова влада. Саме старшина та її адміністрація становили основу державного устрою Гетьманщини.

У внутрішніх порядках в Україні багато відбулося змін після цієї революції... Шляхтичі, що залишилися на Україні, мусили визнати козацьку владу. Чимало було шляхти покозаченої, що займала у війську визначні уряди – старшин, полковників, суддів. [8, с. 17-18].

Отже, в старшинське коло, яке вже при Б. Хмельницькому складало кілька угруповань (старшина корінних козацьких полків, покозачена шляхта, старшини — вихідці з Запорозької Січі, що потрапили до війська славетного

Б.Хмельницького чи то волею долі, чи через почуття вояцької солідарності, чи були внесені на вершину влади внаслідок Визвольної війни), при перших же невдачах стали демонструвати різні позиції, переслідуючи перш за все свої власні корпоративні цілі. Це також розхитувало владу. Однак представники шляхетського роду Кожуховських (гербової фігури «Ференсбах», котра була поширеною в польській та українській геральдиці) доводили своєю військовою, урядовою діяльністю основу формування нового вищого класу, бо ще зі Зборівського договору козацька старшина фактично отримала не лише військову, але і цивільну владу. Значний обсяг влади, що давав можливість впливати як на внутрішню ситуацію в країні, так і на зовнішню політику, перетворював козацьку старшину на впливову еліту.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – 416 с.: іл.
2. ІР НБУ. – Ф.І. – № 4104. – Арк. 349.
3. ІР НБУ. – Ф.83. – № 53. – Арк. 42.
4. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. - Вид. 2-е, доп. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – 391 с.
5. Дорошенко Д.І. Історія України в 2-х томах. Том II (від половини XVII століття). – К.: Глобус, 1991. — 349 с.
6. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1912. – Т.2. – С.386-388.
7. Липинський В. Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Б.Хмельницького. – Твори, Т.2. – Філадельфія, 1980. – 637 с.
8. В.Терен Українська Козацька Держава від Б.Хмельницького до Дорошенка. Істрія українського народу. III Ч. Львів, 1933. – 32 с.